
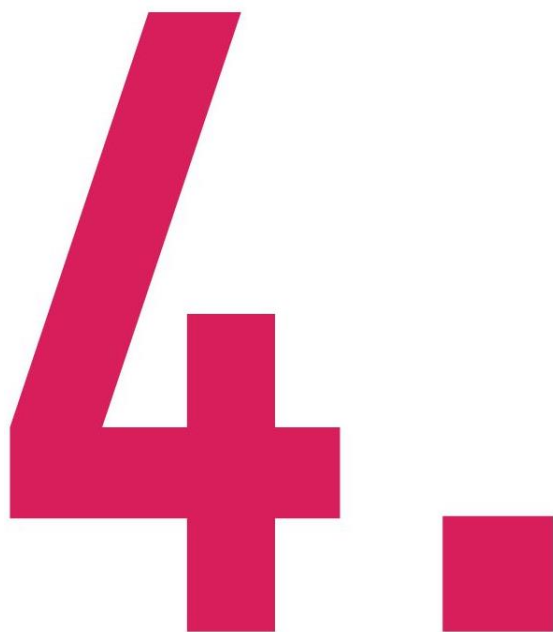


Конкурентоспособност и икономически растеж: отключване на потенциала



Макроикономическа стабилност, инвестиции и реформи за ускорена конвергенция

Материалът е част четвърта от предстоящата *Бяла книга на ИПИ „Отключване на растежа: пътят напред след изборите“*. Бялата книга дава възможна посока за развитие на България, като включва отделни глави за фискалната политика, демографията и човешкия капитал, върховенството на правото, инвестициите, конкурентоспособността и икономическия растеж.





FRIEDRICH NAUMANN
STIFTUNG Für die Freiheit.

*Докладът е изготвен с подкрепата на Фондация за свободата „Фридрих
Науман“*

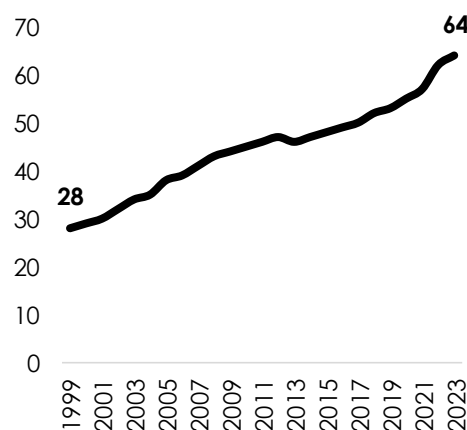
Икономически растеж, сближаване и макроикономическа стабилност

България бележи устойчив прогрес през последните 25 години.

БВП на човек от населението в стандарти на покупателна способност се увеличава от 28% от средното ниво за Европейския съюз (ЕС) през 1999 г. до 45% през 2010 г. и 64% през 2023 г. Въпреки това, България все още изостава от средните нива за държавите от Централна и Източна Европа, като почти всички нови страни членки от региона са в диапазона 75-90% от средното за ЕС. Процесът на икономическо сближаване е следствие от поддържането на

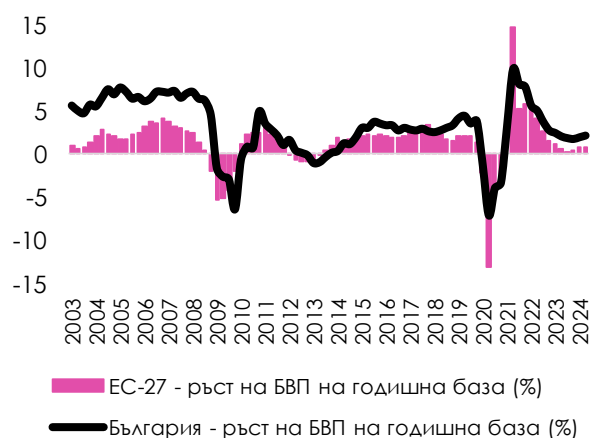
макроикономическа стабилност и устойчиво по-високия икономически растеж в България спрямо средния за ЕС.

Графика 1: БВП на човек от населението в България в стандарти на покупателна способност (% , ЕС27=100)



Източник: Евростат

Графика 2: Икономически растеж в България и ЕС-27 (%)



Източник: Евростат

икономики, като също изпадна в рецесия три пъти за последните 25 години – в същите три периода, макар и с различни характеристики като дълбочина и продължителност на рецесията и последвалото възстановяване. Въпреки тези епизоди на икономически спад, през последните повече от две десетилетия **България почти неизменно е на пътя на икономическия растеж.**

Европа премина през три периода на отрицателен икономически растеж през последните 25 години.

Първият в рамките на глобалната финансова криза (2008-2009 г.), вторият като следствие от дългова криза в Европа (2012-2013 г.) и третият предизвикан от пандемията и социалните ограничения (2020 г.). Икономиката на България следва общата динамика на големите европейски

Фундаменталните котви на българската икономика в последните повече от две десетилетия са **валутният борд** и **стабилните пари**, **разумните държавни финанси** и **ниският публичен дълг**, **ниските преки данъци върху труда и печалбите**, както и **отвореният достъп до единния пазар на ЕС**. Всички тези фактори позволяват на страната да премина успешно през поне три периода на икономически спад, белязали стопанската картина в цяла Европа от началото на века, както и да регистрира дългосрочен растеж въпреки липсата на напредък по отношение на върховенството на правото и политическата нестабилност в последните години.

Каква е картината към момента?

Пандемията и войната на Русия срещу Украйна, както и разразилата се криза с енергийните доставки и цени в цяла Европа дава една разнородна картина на структурата и двигателите на българската икономика в последните четири години. Ако **в периода 2015-2019 г. износьт на стоки и услуги растеше с бързи темпове в процеса на все по-силна интеграция на българския бизнес с глобалните и европейските вериги на стойност, след 2020 г. средата е различна.**

България премина сравнително леко през кризата, причинена от пандемията – спад на БВП от 3,2% през 2020 г., последван от почти незабавно възстановяване през 2021 г. с ръст на БВП от 7,8%. През 2022 г. редица структурни предимства, включително в енергийното производство, капацитетът на промишлеността да увеличи доставките повече от глобалните конкуренти, ръста на доходите, подкрепящ вътрешното потребление доведоха до рекордни нива на индустриалното производство и износа. Към това трябва да добавим и все още продължаващото (забавено) възстановяване на повечето европейски икономики и Китай от ограниченията заради ковид-19. Всичко това доведе до ръст на БВП от 4%.

Глобалната конюнктура от началото на 2023 г. е различна, а това бързо „изтри“ еднократните ефекти от 2021 г. и 2022 г. **Растежът в еврозоната е едва 0,4%, а в най-голямата европейска икономика Германия има спад от 0,3%**. Картината през първата половина на 2024 г. плахо се подобрява, но растежът в еврозоната остава под един процент, Германия продължава да отчита резултати, които дори да не са технически рецесия, сочат все по-ярко за стагнация. На този фон България отчита малко по-добри резултати – БВП нараства с 1,9% през 2023 г., а през първите тримесечия на 2024 г. съответно с 1,9% и 2,3%.

Разговорът за иновации, предприемачество и производителността в ЕС може да е рестартиран с нараснал ентузиазъм с оглед мандата на новата Европейска комисия и наскоро публикувания доклад на Марио Драги, но каквото и да се промени, **в краткосрочен план икономическият растеж в еврозоната ще остане нисък** – по последни прогнози под или около 1,5% през 2025 и 2026 г. Отчитайки силната търговска интеграция на българската икономика в единния пазар, това означава, че външното търсене няма да е благоприятстващ фактор – което вече се вижда от спада на износа на стоки в реално изражение през 2023 г. с 1,8%, и близо 3% за първото полугодие на 2024 г.

Отчитайки краткосрочните перспективи пред европейската икономика, и вече надълго коментираните ограничения на предлагането на работна сила, **потенциалът за растеж ще зависи все повече от нарастването на производителността**. Големите предизвикателства пред дългосрочния растеж са именно тук. Продължаващата **политическата нестабилност и бурната геополитическа среда водят до отлагане на дългосрочни инвестиции**, като над половината предприятия посочват несигурната икономическа среда като основен фактор, затрудняващ тяхната дейност. **Демографските предизвикателства и недостига на квалифицирани работна сила ограничават растежа** и също са основна пречка пред дейността на предприятията. Голямата разлика спрямо успешните страни в региона обаче се крие в ниските нива на инвестиции в икономиката на страната.

За последните десет години средният реален ръст на производителността, измерена като БВП на един зает, е около 2,5% - минимално под средния ръст на БВП за същия период. През 2023 г. БВП средно на зает нараства с едва 0,8%, но през първата половина на 2024 г. отново се ускорява и отчита темп над 3% на годишна база. Ако сравним 2023 г. с последната година преди пандемията – 2019 г. – **реалната производителност е нараснала с 10,1%**.

Дългосрочен и устойчив ръст на производителността е следствие на **структурна трансформация на икономиката**. Това е процес на насочване на ресурсите от по-слабо продуктивни стопански дейности към такива с по-висока производителност, включително създаващи различни продукти или услуги, използващи по-добри технологии и т.н. Отключването на иновационния и предприемачески потенциал е предпоставка за такава промяна, но тя е възможна само с нови инвестиции.

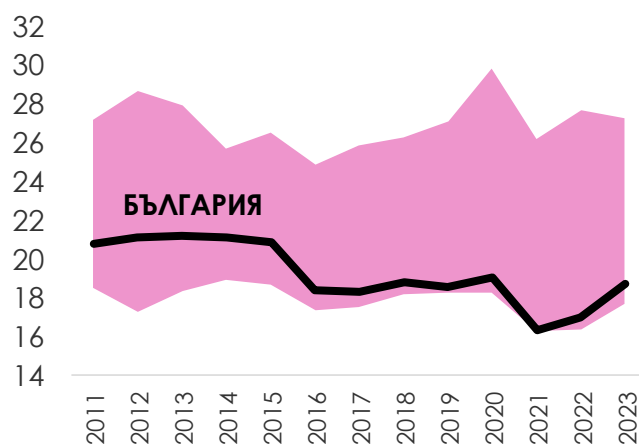
Повече от десетилетие обаче България отчита трайно ниски нива на капиталобразуване – под 20% от БВП, като средно за периода 2019-2023 г. нивото е 17,9%.

Инвестиционната активност е показателят по който изоставаме чувствително от другите страни в Централна и Източна Европа.

Всички успешни примери в региона постигат изпреварващ растеж и сближаване с инвестиции от порядъка на 25% от БВП. Преките чуждестранни инвестиции за последните пет години до 2023 г. са средно по

3,8% от БВП. В допълнение към това разходите за научноизследователска и развойна дейност в България остават на нива под 1% от БВП при двойно по-високи нива в други страни в ЦИЕ.

Графика 3: Бруто капиталобразуване като дял от БВП в България и ЦИЕ (% от БВП)



Източник: Евростат

Мерки в подкрепа на конкурентоспособността и растежа

На фона на всички предизвикателства пред дългосрочния растеж и на прага на поредните парламентарни избори в България е видима нуждата от **формирането на път напред по отношение на икономическата политика и мерките в подкрепа на конкурентоспособността**. Наред с върховенството на правото, поддържането на стабилни държавни финанси и политиките по отношение на човешкия капитал, мерките в подкрепа на предприемачеството, инвестициите и икономическия растеж са ключови за догонването на нивото на развитие на страните от Централна и Източна Европа.

Необходим е ясен **ангажимент за поддържане на макроикономическа стабилност и добра бизнес среда**. Това включва ограничаване на макроикономическите дисбаланси, подобряване на бизнес средата и политики в подкрепа на увеличаване на производителността. Сред основните външнополитически котви са спазването на всички критерии и приемането на еврото, както и пълноправното членство в Шенгенското пространство. Тези цели са свързани с дългосрочни усилия на няколко правителства, както и с общите възприятия за стабилността на българската икономика и възможностите за повишение на кредитния рейтинг на страната.

Повишаване на инвестиционната активност е постижимо с подкрепа за компаниите, които инвестират във физически капитал, чрез **механизма на бърза амортизация** (100% в първата година за машини и оборудване, транспортни средства, компютри и софтуер), **данъчен стимул за разходи за иновации и развойна дейност** (признаване на разходите за развойна дейност в двоен размер при определяне на данъчния финансов резултат), възприемане на **изключенията за съществена стопанска дейност** и запазване на конкурентните предимства в сферата на услугите и конкретно в дигиталния сектор, **по-ниско облагане на едноличните търговци** и дребния бизнес.

Привличане на чужди капитали и стратегически инвеститори чрез подкрепа за развитие на индустриални терени, ефективен механизъм за привличане на успешни глобални лидери и рамка за работа на регионалните инвестиционни агенции/звена. **Мерки за развитие на индустриалните паркове** следва да включват отпадане на регулаторни пречки пред регистрирането и управлението на индустриални паркове, бърза писта за финансиране на техническа инфраструктура и/или отворена схема за съфинансиране на проекти (50 на 50 публично/частно с индустриалните паркове).

Необходима е **гаранция за прозрачен механизъм за привличане на стратегически големи инвеститори**. Ясни правила и ограничен обхват на процедурите по скрининг на преките чуждестранни инвестиции – ограничаване на опасността от твърде голям обхват на процедурата, сериозна административна тежест и политическа намеса в притока на чужди капитали.

Важни е да се търсят механизми и стимули за активиране на местната власт да работи за повишаване на инвестиционната активност. Тук могат да се търсят решения в посока приемане на **нови правомощия на кмета на община да провежда активна политика за привличане на инвестиции**, давайки рамка за функциониране на инвестиционни звена/екипи и по-широки правомощия за работа с инвеститори и развитие на индустриалните терени.

Регионално развитие и сближаване на изостаналите райони

Икономическото развитие на регионите в България е изключително неравномерно. Докато **София достига 54 хил. лева БВП на човек от населението през 2022 г., в 21 от 28-те области показателят остава под 20 хил. лв.** на човек от населението. Големите неравенства в развитието водят със себе си и дълбоки разлики – често в пъти – в резултатите на пазара на труда, доходите и стандарта на живот на хората в различните части на страната.

Това налага нуждата от реформи, насочени към сближаване на изостаналите райони както към лидерите, така и към средноевропейските равнища.

Пряко свързана със способността на местната власт да провежда собствени политики, да решава местни проблеми и да подобрява бизнес средата и конкурентоспособността на регионално ниво е финансовата независимост. Към 2023 г. **общият размер на общинските разходи е 12,5 млрд. лв.**, а на собствените **приходи – едва 3,5 млрд. лв.** Това поставя общините в пряка зависимост от централния бюджет и от решенията на националното правителство и силно ограничава способността им да променят средата и спъва регионалното развитие.

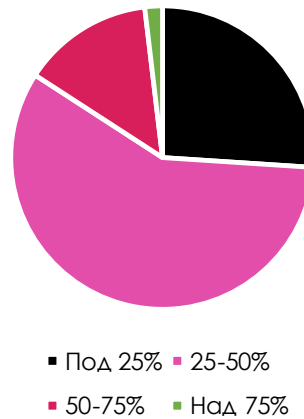
Най-достъпният начин за овластяване на общините и увеличаване на собствения им финансов ресурс е фискалната децентрализация, първоначално **чрез пренасочването на 1/5 от данъка върху доходите към общинските бюджети.** Тази мярка би увеличила приходите на общините с **над 1 млрд. лв.**, или 1/3 от ресурса, с който разполагат в момента. Обвързването на общинските бюджети с генерирания в тях данък създава директен, **еднозначен стимул за привличане на инвестиции с висока добавена стойност**, задържане на квалифицирани работници и подобряване на бизнес средата.

Допълнителна подкрепа на собствените приходи в общинските бюджети може да дойде по линия на **актуализация на данъчните оценки на имотите към текущи пазарни равнища**, тъй като на места оценките изостават с над десетилетие от реалността. Тази мярка може да донесе на общинските бюджети над 1/2 милиард лева допълнителни приходи и допълнително да разшири способността им за регионално развитие.

Все повече общини не отговарят на формалния критерий за поне 6 хиляди души население – към 2023 г. **под прага са 84 от 265 общини**, а други 10 са между 6 и 7 хиляди души население.

Същевременно **публичният сектор създава над 50% от заетостта в 42 общини, а в едва 49 общини собствените приходи надхвърлят общия размер на местните разходи**. В почти всички случаи общините, които попадат в тези категории са с много ниска степен на икономическо развитие и доходи, а фрагментацията ограничава местния административен капацитет и конкурентоспособност.

Графика 4: Разпределение на общините според дела на обществения сектор сред наетите, 2022 г.



Източник: НСИ, собствени изчисления

Краткосрочното решение на проблема с многото малки и слаби общини е **създаване на центрове за споделени услуги и пълна дигитализация на местните публични услуги и административни дейности**, което да намали разходите и тежестта на обществения сектор върху местните пазари на труда. В средносрочен план обаче **трябва да се проведе териториално-административна реформа, която да окрупни фрагментираните общини**. Новата общинска карта стъпва върху отчитане на демографската структура и динамика, икономическия потенциал, способността за фискална и финансова независимост, както и географските и инфраструктурни реалности и характеристиките на местните общности.

Нужда от реформа има и при районите за планиране. Причините за това са две – от една страна **Северният централен и Северозападният не отговарят на минималните критерии за население от поне 800 хил. души**, от друга – **пакетирането на малките Югозападни области в един регион със София ограничава достъпа им до кохезионно финансиране** заради високото икономическо развитие на столицата.

Това налага въвеждането на ново райониране и **свеждането на районите за планиране до 3-4 вместо настоящите 6**. Логиката на новото разпределение на областите и общините в новите райони трябва да следва дългосрочната демографска динамика и **спазването на критерия за между 800 хил. и 3 млн. души население през следващите десетилетия**, както и **да гарантира максималния достъп до кохезионно финансиране** на областите с ниска степен на икономическо развитие спрямо средноевропейските нива.